

جبر ماتریسی و سیمپلکس اصلاح شده

۳

۳-۱- بردار و فضای برداری

فضای برداری: اگر مجموعه‌ای از بردارها را داشته باشیم به طوری که حاصل جمع هر دو بردار دلخواه و هر ضربی دلخواه از هر بردار، در آن مجموعه باشد آن مجموعه را فضای برداری می‌گویند.

$$\left. \begin{array}{l} a + b = c \\ d = \lambda a \end{array} \right\} \Rightarrow c, d \in \text{فضای برداری}$$

تذکر: هر فضای برداری حتماً شامل بردار صفر خواهد بود وگرنه فضای برداری حاصل نخواهد شد.

۳-۲- استقلال بردارها

در یک فضای n بعدی، بردارهای (a_1, \dots, a_k) مستقل خطی هستند اگر:

الف) دترمینان ضرایب آنها مخالف صفر باشد. $|A| \neq 0$

ب) در رابطه $\sum_{i=1}^k \lambda_i a_i = 0$ همه λ_i ها صفر باشد.

ج) آنها را نتوان بصورت ترکیب خطی از بردار صفر نوشت.

۳-۳- وابستگی بردارها

در یک فضای n بعدی، بردارهای (a_1, \dots, a_k) دارای وابستگی خطی هستند اگر:

الف) دترمینان ضرایب آنها مساوی صفر باشد. $|A| = 0$

ب) در رابطه $\sum_{i=1}^k \lambda_i a_i = 0$ همه λ_i ها مساوی صفر نباشد (حداقل یکی از λ_i ها مخالف صفر باشد)

ج) آنها را بتوان بصورت ترکیب خطی از بردار صفر نوشت.

نکته: هرگاه بردار b داخل فضای برداری بردارهای ستونی ماتریس ضرایب قرار گیرد در اینصورت مسئله جواب دارد و در غیر اینصورت مسئله جواب نخواهد داشت.

۳-۴- ماتریس ها

یک ماتریس $m \times n$ بصورت زیر نمایش داده می شود که در آن:

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix} \quad A = \begin{array}{c|c|c} & a_{ij} & \\ \hline & & m \times n \\ \hline \end{array}$$

\swarrow سطر \searrow ستون \swarrow تعداد سطرها \searrow تعداد ستونها

نکته: هر بردار یک ماتریس است ولی هر ماتریس یک بردار نیست.

مجموع دو ماتریس: دو ماتریس وقتی جمع می شوند که تعداد سطرها و ستونهای مساوی با هم داشته باشند در اینصورت درایه های نظیر یکدیگر با هم جمع می شوند.

$$A + B = C \Rightarrow a_{ij} + b_{ij} = c_{ij}$$

$$i = j = 1, 2, \dots, n$$

۳-۴-۱- ضرب عدد اسکالر λ در ماتریس

عدد λ در کلیه درایه های ماتریس ضرب می شود.

۳-۴-۲- ضرب ماتریس

دو ماتریس در صورتی با یکدیگر ضرب می شوند که تعداد ستونهای ماتریس اول با تعداد سطرهای ماتریس دوم برابر باشد. اگر A ماتریس $m \times n$ و B ماتریس $n \times p$ باشد آنوقت داریم:

$$A_{m \times n} \times B_{n \times p} = C_{m \times p}$$

که در آن C یک ماتریس $m \times p$ می باشد و تعریف می شود:

$$C_{ij} = \sum_{k=1}^n a_{ik} b_{kj} \quad \text{اگر } \begin{matrix} i = 1, \dots, m \\ j = 1, \dots, p \end{matrix}$$

۳-۵-۵. ماتریس های خاص

ماتریس مربع: ماتریسی که تعداد سطر و ستونهایش مساوی باشد $m=n$

ماتریس سطری: ماتریسی که فقط یک سطر دارد.

ماتریس ستونی: ماتریسی که فقط یک ستون دارد.

ماتریس واحد: ماتریس مربعی که تمام قطرهايش یک و بقیه عناصر آن صفر باشد و با I نمایش می دهند.

ماتریس قطری: ماتریس مربعی که عناصر غیر قطری آن صفر باشد.

ماتریس اسکالر: ماتریس قطری که عناصر قطر اصلی آن یکسان باشد.

ماتریس ترانسپوز (ترانهاده): ماتریسی که جای سطر و ستونهای آن عوض شده باشد. اگر ماتریس $A_{m \times n}$ با a_{ij} عنصر مفروض باشد ترانسپوز ماتریس A بصورت یک ماتریس $A^T_{n \times m}$ با عناصر a_{ji} تعریف می شود.

$$A = \begin{bmatrix} 2 & 0 \\ 1 & -1 \end{bmatrix} \Rightarrow A^T = \begin{bmatrix} 2 & 1 \\ 0 & -1 \end{bmatrix}$$

ماتریس متعامد: ماتریسی که اگر در ترانسپوزش ضرب شود برابر ماتریس واحد شود.

$$A \cdot A^T = A^T A = I_n$$

ماتریس متقارن: ماتریسی که مساوی با ترانسپوزش گردد.

$$A = A^T$$

ماتریس شبه متقارن: ماتریسی که مساوی قرینه ترانسپوزش گردد.

$$A = -A^T$$

ماتریس مثلثی: یک ماتریس مربع $m \times n$ یک ماتریس بالا مثلثی است اگر تمام عناصر بالای قطر اصلی آن به همراه خود قطر اصلی مخالف صفر باشد، و پائین مثلثی است اگر تمام عناصر زیر قطر اصلی آن به همراه خود قطر اصلی مخالف صفر باشد.

۳-۶-۳. اعمال سطر و ستونی ماتریس

ماتریس $A_{m \times n}$ را در نظر می گیریم. می توان بعضی از اعمال سطری یا ستونی مقدماتی را روی ماتریس A انجام داد که در حل معادلات خطی مفید باشد.

یک عمل سطری مقدماتی ماتریس A به سه حالت زیر انجام می پذیرد:

- ۴- دترمینان یک ماتریس که دارای دو سطر یا ستون مساوی باشد، صفر است.
- ۵- حاصل ضرب هریک از عناصر یک سطر یا یک ستون از ماتریس مربع A در عدد اسکالر λ ، دترمینان A را در λ ضرب خواهد کرد.
- ۶- دترمینان حاصلضرب دو ماتریس مربع هم مرتبه برابر حاصلضرب دترمینانهای آنها است:
- $$|AB| = |A| \cdot |B|$$

ماتریس منفرد: ماتریسی که دترمینان آن برابر صفر باشد.

ماتریس غیر منفرد: ماتریسی که دترمینان آن مخالف صفر باشد.

۳-۸- رتبه ماتریس (Rank)

اگر A یک ماتریس $m \times n$ باشد در اینصورت همیشه $Rank A \leq \min(m, n)$ که اگر $Rank A = \min(m, n)$ باشد A را رتبه کامل گویند. بنابراین رتبه ماتریس عبارتست از مرتبه یا بعد بزرگترین زیر ماتریس که دترمینان آن صفر نباشد.

نکته: سیستم معادلات $Ax=b$ و ماتریس افزوده $(A|b)$ با m سطر و $n+1$ ستون در نظر بگیرید. حالتی ممکن برای جوابهای سیستم عبارتست از:

(۱) اگر $Rank(A|b) > Rank(A)$ در اینصورت سیستم $Ax=b$ جواب ندارد چون b را نمی توان به صورت ترکیب خطی از A نوشت.

(۲) $Rank(A|b) = Rank(A) = n$ آنگاه، $Ax=b$ جواب منحصر به فرد دارد.

(۳) $Rank(A|b) = Rank(A) < n$ ، $n < m$ آنگاه، $Ax=b$ بی نهایت جواب دارد.

(۴) اگر $m < n$ ، $Rank(A|b) = Rank(A)$ آنگاه سیستم بی نهایت جواب دارد.

(۵) اگر $|A| = 0$ ، $Rank(A|b) = Rank(A)$ آنگاه سیستم بی نهایت جواب دارد.

(۶) اگر $|A| \neq 0$ ، $Rank(A|b) = Rank(A)$ آنگاه سیستم بی نهایت جواب منحصر به فرد دارد.

۳-۹- ماتریس وارون (معکوس)

هرگاه ماتریس مربع A در رابطه $AB=BA=I$ صدق کند، در اینصورت B را ماتریس معکوس A می گویند و به صورت $B=A^{-1}$ نمایش می دهند.

۳-۹-۱- خواص ماتریس معکوس

۱- شرط لازم و کافی برای اینکه ماتریس معکوس داشته باشد این است که دترمینان آن مخالف صفر باشد به عبارت بهتر تمام سطرها و ستونهای آن برداری مستقل از هم باشند.

۲- اگر ماتریس A دارای معکوس باشد این معکوس منحصر به فرد است.

۳- اگر A و B دو ماتریس غیرمتفرد هم‌رتبه باشد، معکوس حاصلضرب، برابر معکوس دومی و معکوس اولی می‌باشد.

$$(AB)^{-1} = B^{-1}A^{-1}$$

۴- اگر A یک ماتریس غیرمتفرد باشد معکوس ترانسپوز آن برابر ترانسپوز معکوس آن است.

$$(A^T)^{-1} = (A^{-1})^T$$

۵- اگر A یک ماتریس غیرمتفرد باشد در اینصورت :

$$(A^{-1})^{-1} = A$$

۳-۲- قضیه ماتریس معکوس

اگر ماتریس A یک ماتریس مربعی غیرمتفرد باشد ($|A| \neq 0$) و ماتریس $[A|I]$ توسط عملیات ابتدائی سطری به ماتریس $[I|A^{-1}]$ تبدیل شود در اینصورت A و A^{-1} معکوس یکدیگر می‌باشند.

مثال: معکوس ماتریس $A = \begin{bmatrix} 4 & -2 \\ 3 & -4 \end{bmatrix}$ چه ماتریسی می‌باشد؟

$$\left[\begin{array}{cc|cc} 4 & -2 & 1 & 0 \\ 3 & -4 & 0 & 1 \end{array} \right] \xrightarrow{\frac{1}{4}R_1 \rightarrow R_1} \left[\begin{array}{cc|cc} 1 & -\frac{1}{2} & \frac{1}{4} & 0 \\ 3 & -4 & 0 & 1 \end{array} \right] \xrightarrow{-3R_1 + R_2 \rightarrow R_2}$$

$$\left[\begin{array}{cc|cc} 1 & -\frac{1}{2} & \frac{1}{4} & 0 \\ 0 & -\frac{5}{2} & -\frac{3}{4} & 1 \end{array} \right] \xrightarrow{-\frac{2}{5}R_2 \rightarrow R_2} \left[\begin{array}{cc|cc} 1 & -\frac{1}{2} & \frac{1}{4} & 0 \\ 0 & 1 & \frac{3}{10} & -\frac{2}{5} \end{array} \right] \xrightarrow{\frac{1}{2}R_2 + R_1 \rightarrow R_1}$$

$$\left[\begin{array}{cc|cc} 1 & 0 & \frac{2}{5} & -\frac{1}{5} \\ 0 & 1 & \frac{3}{10} & -\frac{2}{5} \end{array} \right] \Rightarrow A^{-1} = \begin{bmatrix} \frac{2}{5} & -\frac{1}{5} \\ \frac{3}{10} & -\frac{2}{5} \end{bmatrix}$$

۳-۱۰- سیمپلکس اصلاح شده (ماتریسی)

مسئله برنامه‌ریزی خطی زیر را در نظر بگیرید.

$$L.P : \text{Max } Z = Cx$$

$$S.t \quad Ax=b$$

$$x \geq 0$$

A یک ماتریس $m \times n$ می باشد؛

در این صورت X_B را متغیرهای اساسی (پایه) جدول سیمپلکس و X_N را متغیرهای غیراساسی (غیرپایه) در جدول در نظر گرفته و تعریف می کنیم:

$$X_B = (x_1, x_2, \dots, x_n) = B^{-1} \cdot b - B^{-1} \cdot N \cdot X_N \quad (X_B: \text{متغیرهای اساسی (پایه)})$$

📌 **نکته:** جهت حل مسئله در حالت Max اگر X_B نامعلوم باشد، متغیرهایی را اساسی در نظر می گیریم که بیشترین ضریب را در تابع هدف داشته باشد.

$$\frac{\partial x_B}{\partial x_j} = -B^{-1} \cdot a_j \quad (X_B: \text{میزان تغییر متغیرهای پایه نسبت به متغیر غیر پایه ای } X_j \text{ به صورت } a_j \text{ به صورت } -B^{-1} \cdot a_j)$$

تعریف می شود یعنی اگر x_j به اندازه یک واحد افزایش یابد آنوقت i امین متغیر پایه X_{B_i} به اندازه $B^{-1} \cdot a_{ij}$ کاهش می یابد.

$$X_N = (x_1, \dots, x_p, s_1, s_m, R_1, \dots, R_k) \quad (X_N: \text{متغیرهای غیر اساسی (غیرپایه)})$$

📌 **نکته:** جهت حل مسئله در حالت max اگر X_N نامعلوم باشد متغیرهایی را غیراساسی در نظر می گیریم که کمترین ضریب را در تابع هدف داشته باشد.

B : عبارتست از ماتریس ضرایب متغیرهای پایه جدول دلخواه در محدودیتهای صورت مسئله.

N : عبارتست از ماتریس ضرایب متغیرهای غیرپایه جدول دلخواه در محدودیتهای صورت مسئله.

B^{-1} : ماتریس معکوس که همیشه در زیر متغیرهای پایه اولیه در جدول دلخواه قرار می گیرد.

\bar{N} : عبارتست از ماتریس ضرایب متغیرهای غیرپایه در جدول دلخواه

$$\bar{N} = B^{-1} \cdot N$$

C_B : عبارتست از ضرایب متغیرهای پایه جدول دلخواه در تابع هدف صورت مسئله

\bar{C}_B : عبارتست از ضرایب متغیرهای پایه جدول دلخواه در سطر تابع هدف، که حتماً صفر است.

C_N : عبارتست از ضرایب متغیرهای غیرپایه تابع هدف صورت مسئله

\bar{C}_N : عبارتست از ضرایب متغیرهای غیرپایه در سطر هدف جدول دلخواه

$$\bar{C}_N = C_N \cdot B^{-1} \cdot N - C_N$$

b : عبارتست از بردار ستونی مقادیر سمت راست در صورت مسئله

\bar{b} : عبارتست از بردار ستونی مقادیر سمت راست در جدول دلخواه

$$\bar{b} = B^{-1} \cdot b$$

a_j : عبارتست از بردار ستونی متغیر z ام در محدودیتهای صورت مسئله

\bar{a}_j : عبارتست از بردار ستونی متغیر z ام در محدودیتهای جدول دلخواه

$$\bar{a}_j = B^{-1} \cdot a_j$$

c_j : عبارتست از ضریب متغیر z ام در سطر هدف صورت مسئله

\bar{c}_j : عبارتست از ضریب متغیر z ام در سطر هدف جدول دلخواه

$$\bar{c}_j = c_B \cdot B^{-1} \cdot a_j - c_j = z_j - c_j$$

$$Z: \text{تابع هدف: } Z = \underbrace{C_B \cdot B^{-1} \cdot b}_{Z_B} - \underbrace{(C_B \cdot B^{-1} \cdot N - C_N)}_{\bar{C}_N} X_N = Z_B - (Z_N - C_N) X_N$$

نکته: اگر تابع هدف Max باشد و تمام مقادیر $(Z_N - C_N)$ ها مثبت باشد، در اینصورت جواب بهینه می باشد و اگر تابع هدف Min باشد و تمام مقادیر $(Z_N - C_N)$ ها منفی باشد، در اینصورت جواب بهینه می باشد.

نکته: عبارت $\frac{\partial Z}{\partial x_j} = -(z_j - c_j)$ میزان تغییرات (افزایش یا کاهش) تابع هدف z نسبت به

تغییرات (افزایش یا کاهش) متغیر غیرپایه ای x_j را نمایش می دهد که به هزینه تقلیل یافته متغیر غیرپایه ای x_j تعبیر می شود.

نکته: میزان تغییرات تابع هدف و مقدار متغیرهای پایه در اثر تغییر موجودی منابع از رابطه

$$\frac{\partial Z}{\partial b} = C_B B^{-1} \text{ حاصل می شود.}$$

ماتریسها و بردارهای فوق بصورت زیر در جدول سیمپلکس جایگیری می نمایند. در این جدول، I ماتریس واحد ناشی از متغیرهای پایه می باشد.

متغیرهای پایه	z	x_B	x_N	RHS
z سطر هدف	۱	۰	$C_B \cdot B^{-1} \cdot N - C_N$	$C_B \cdot B^{-1} \cdot b$
x_B	۰	I	$B^{-1} \cdot N$	$B^{-1} \cdot b$

بنابراین مسئله LP بصورت زیر تعریف می شود.

$$\text{Max } Z = C_B \cdot X_B + C_N \cdot X_N = (C_N, C_B) \begin{bmatrix} X_N \\ X_B \end{bmatrix}$$

$$S.t \quad B X_B + N X_N = b$$

$$X_B, X_N \geq 0$$

نکته: بردار X_B وقتی بردار اساسی (پایه) می باشد که ماتریس ضرایب تشکیل دهنده پایه، معکوس پذیر بوده و دترمینان این ماتریس مخالف صفر گردد.

نکته: اگر در یکی از تکرارهای جدول سیمپلکس، z_j متغیر وارده به پایه باشد در اینصورت مقدار تابع هدف بصورت زیر تغییر می کند.

$$Z_{\text{جدید}} = C_B \cdot B^{-1} \cdot b - (Z_j - C_j)x_j = Z_{\text{قدیم}} - [(Z_j - C_j) \times (\theta)]$$

که در آن z_j از حداقل نسبتها (θ) بدست می آید و $(Z_j - C_j)$ نیز ضریب متغیر وارده به پایه در سطر z می باشد.

نکته: اگر ماتریس 2×2 باشد معکوس ماتریس B را داریم:

$$B = \begin{bmatrix} a & b \\ c & d \end{bmatrix} \rightarrow B^{-1} = \frac{1}{ad-bc} \begin{bmatrix} d & -b \\ -c & a \end{bmatrix}$$

مثال: مسئله برنامه ریزی خطی زیر را در نظر بگیرید در صورتی که پایه بهینه شامل متغیرهای x_1 و x_2 باشد جدول بهینه را کامل کنید.

$$\text{Max } Z = 2x_1 + 3x_2 + x_3 \quad X_B^* = (x_1, x_2)$$

$$\frac{1}{3}x_1 + \frac{1}{3}x_2 + \frac{1}{3}x_3 \leq 1$$

$$\frac{1}{3}x_1 + \frac{4}{3}x_2 + \frac{5}{3}x_3 = 3$$

$$(x_1, x_2, x_3) \geq 0$$

$$X_B = (x_1, x_2)$$

$$X_N = (x_3, S_1, R_2)$$

$$B = \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 3 & 3 \\ 1 & 4 \\ 3 & 3 \end{bmatrix} \quad N = \begin{bmatrix} 1 & 1 & 0 \\ 3 & & \\ \frac{4}{3} & 0 & 1 \\ 3 & & \end{bmatrix} \quad b = \begin{bmatrix} 1 \\ 3 \end{bmatrix}$$

ماتریس معکوس B را بدست می آوریم:

$$B = \begin{bmatrix} a & b \\ c & d \end{bmatrix} \rightarrow B^{-1} = \frac{1}{ad-bc} \begin{bmatrix} d & -b \\ -c & a \end{bmatrix}$$

$$B^{-1} = \frac{1}{\left(\frac{1}{3}\right)\left(\frac{4}{3}\right) - \left(\frac{1}{3}\right)\left(\frac{1}{3}\right)} \begin{bmatrix} \frac{4}{3} & -\frac{1}{3} \\ -\frac{1}{3} & \frac{1}{3} \end{bmatrix} = 3 \begin{bmatrix} \frac{4}{3} & -\frac{1}{3} \\ -\frac{1}{3} & \frac{1}{3} \end{bmatrix} \Rightarrow B^{-1} = \begin{bmatrix} 4 & -1 \\ -1 & 1 \end{bmatrix}$$

$$\bar{b} = B^{-1}b = \begin{bmatrix} 4 & -1 \\ -1 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 \\ 3 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 \\ 2 \end{bmatrix}$$

$$a_3 = \begin{bmatrix} 1 \\ 3 \\ \frac{4}{3} \\ \frac{1}{3} \end{bmatrix} \Rightarrow \bar{a}_3 = B^{-1}a_3 = \begin{bmatrix} 4 & -1 \\ -1 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 \\ 3 \\ \frac{4}{3} \\ \frac{1}{3} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -1 \\ 2 \end{bmatrix}$$

$$\bar{N} = B^{-1}.N = \begin{bmatrix} 4 & -1 \\ -1 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 & 1 & 0 \\ 3 & & \\ \frac{4}{3} & 0 & 1 \\ 3 & & \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -1 & 4 & -1 \\ 2 & -1 & 1 \end{bmatrix}$$

ضریب متغیرهای پایه در سطر صفر جدول دلخواه حتماً صفر است.

$$C_B = [2, 3] \rightarrow \bar{C}_B = [0, 0]$$

$$C_N = [1, 0, \overset{R}{\ominus M}] \rightarrow \begin{cases} \text{Max} \rightarrow -M \\ \text{Min} \rightarrow M \end{cases} \quad \bullet \rightarrow \text{روشن در مرحله}$$

$$\bar{C}_N = C_B \cdot B^{-1} \cdot N - C_N = [2, 3] \begin{bmatrix} 4 & -1 \\ -1 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \frac{1}{3} & 1 & 0 \\ \frac{4}{3} & 0 & 1 \\ \frac{5}{3} & 0 & 1 \end{bmatrix} - [1, 0, -M] = [3, 5, 1+M]$$

$$\bar{C}_j = C_B \cdot B^{-1} \cdot N - C_j \rightarrow \bar{C}_r = [2, 3] \begin{bmatrix} 4 & -1 \\ -1 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \frac{1}{3} \\ \frac{4}{3} \\ \frac{5}{3} \end{bmatrix} - 1 = 3$$

$$Z = C_B \cdot B^{-1} b - (\bar{C}_N) X_N$$

چون جواب بهینه بوده پس جوابهای غیرپایه صفر خواهند بود. $X_N = 0$

$$Z = C_B \cdot B^{-1} b = [2, 3] \begin{bmatrix} 4 & -1 \\ -1 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 \\ 3 \end{bmatrix} = 8$$

پس جدول بهینه مسئله فوق بصورت زیر حاصل می شود.

Max	x_1	x_2	x_3	S_1	R_2	RHS
z	0	0	3	5	$1+M$	8
x_1	1	0	-1	4	-1	1
x_2	0	1	2	-1	1	2